

DE MISSIE VAN DE KERK IN DEZE TIJD.
LEZING FIDESCO 2 OKTOBER 2021

Inleiding

Is er een godsdienst die een zo duidelijke en geweldloze missieopdracht heeft als het christendom? Mt 28,19-20: "Gaat dus en maakte alle volkeren tot mijn leerlingen en doopt hen in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest en leert hun te onderhouden alles wat Ik u bevolen heb." Nadat Jezus' hele leven voltooid is – dood en verrijzenis – geeft Hij met goddelijke volmacht aan zijn leerlingen een opdracht:

- om ook anderen tot leerling te maken,
- hen te dopen [opname in het volk van God] en
- te onderwijzen en aan te sporen.

Hier hebben we ons missiestatement. In wezen is het niet moeilijk. Degene op wie ons geloof rust, heeft ons een duidelijk statement meegegeven.

Bedrijven, verenigingen, politiek partijen en ... kerken zijn op zoek naar hun missie, visie en strategie. Je moet wat in de materie duiken om deze drie zaken van elkaar te kunnen onderscheiden. Wat wordt met missie bedoeld, met visie en met strategie?

Als ik afga op een betrouwbaar advies:

- missie is de reden *waarom* we bestaan. Bijv. Stadskerk Groningen (vrije baptistengemeente): 'Wij bestaan om Gods liefde te ontvangen, te beantwoorden en door te geven'. Helder en goed. Ik zou zeggen: 'Wij bestaan omdat Christus het gewild heeft'. Vgl. kardinaal De Kesel (interview ND 12 juni 2021 n.a.v. zijn boek Geloof en godsdienst in een seculiere samenleving). Dit lijkt een te simpel antwoord, want alle verantwoordelijkheid lijkt zo bij Christus te liggen. Het is niet *onze* missie, maar de *zijne*. Toch is dat juist wat wij als katholieken bedoelen. Wij kiezen in zekere zin onze missie niet zelf. We worden op missie gestuurd. Wij zijn niet zelf het vertrekpunt van onze missie.

- Visie is de vraag naar het *wat*. Het geeft een beeld van de toekomst, een beeld van hoe het zou kunnen zijn, een beeld dat passie in ons opwekt, een toekomst waar wij aan zou willen werken en waarin wij anderen zou willen meenemen. Dan zie we bijv. een kerkgemeenschap waarin jong en oud samenkomen, samen vieren en leren, waar catechese aanwezig is als een doorlopend aanbod en waar de mensen opkomen voor elkaar en voor de armen en zwakken in de omgeving.
- Strategie gaat dan over de concrete stappen die we willen zetten. Wat gaan we organiseren voor jongeren? Hoe brengen we ze bij elkaar? Hoe kunnen we doorlopende catechese opzetten voor de kinderen van de basisschoolleeftijd? Waar zullen we beginnen? Welke beleidsterreinen zijn onderbelicht en verdienen meer aandacht? Hoe brengen we onze missie en visie in praktijk?

Vanuit de organisatiekunde en managementtheorieën wordt er vaak gevraagd naar de missie, de visie en de strategie van de organisatie. De missiebrief van de Nederlandse bisschoppen van 2006 ('Getuigen van de hoop die in ons leeft') begint met het verwijzen naar het gebruik van het woord 'missie in organisaties: " 'mission statement' als een kernachtige verwoording van waar het bedrijf of de instelling voor staat." Vaak is die missie/visie impliciet aanwezig. Ook als ik er niet in slaag om de visie onder woorden te brengen, wil dat nog niet zeggen dat ik er geen heb. Als wij ervan beschuldigd worden geen visie te hebben is dat soms ook een oneigenlijke beschuldiging. Men bedoelt dan eigenlijk: u hebt niet mijn visie.

De vraag naar missie stelt zich in iedere tijd opnieuw. Wat zijn de veranderingen in de loop der eeuwen? We zijn eigenlijk al bij alle volken en continenten aangekomen; het christendom heeft zich over de gehele aarde verspreid. Van de totale wereldbevolking is 30 % christen, 25 % islam. (De islam groeit sneller; de groei is er bij de christenen een beetje uit). Er is nog wel potentieel. De ontkerkelijking heeft in het Westen om zich heen gegrepen en de secularisatie gaat door. Ik vermoed dat die secularisatie zich ook over de wereld gaat verspreiden en uiteindelijk ook de islam zal infecteren.

De klassieke koloniale verhouding liggen achter ons. Dus het verspreiden van het christendom in het kielzog van de kolonisten is voorbij (dat was ook een van de bedoelingen van Benedictus XV met de apostolische brief *Maximum Illud* van 1919). Als christenen zullen we onze missie (opdracht van Christus gekregen) waar moeten maken in een geseclariseerde wereld, in een geglobaliseerde wereld, in een wereld met nieuwe culturele en religieuze tegenstellingen. We zullen missie opnieuw moeten definiëren en met andere mensen moeten oppakken.

Ik zou dat willen doen aan de hand van een paar vragen:

1. Wat is de inhoud van de missie?
2. Tot wie weten we ons gezonden?
3. Wie zijn de missionarissen?

Ik sta hier als referent voor Missie en Ontwikkelingssamenwerking en als bisschop van een concrete lokale kerk, en ik spreek op persoonlijke titel.

Inhoud van onze missie

Er bestaat wel degelijk een theologisch probleem dat we niet kunnen negeren. We zijn weliswaar overtuigd van het feit dat we missionair moeten zijn, en dat we onszelf niet moeten opsluiten in onze eigen kerk, maar er is wel degelijk een theologisch probleem. In praktisch opzicht weten we met missie best wel raad, maar theologisch niet. En dat zit 'm in de uitspraken van Jezus als "niemand komt tot de Vader tenzij door Mij" (Joh 14,6). We kunnen wel eenvoudig zeggen: Jezus' persoon en boodschap is van universele waarde en geldt voor iedereen – en ik belijd dat ook – maar toch vraagt deze uitspraak van Jezus om een interpretatie. Het woord van Jezus is niet een op een toepasbaar.

In een Kerk waarin ook de waarde van andere godsdiensten en culturen wordt beaamd en gerespecteerd, moet de vraag opnieuw gesteld worden: waarom missioneren? Als ook via andere wegen het heil voor mensen bereikbaar is, waarom dan nog missioneren? Het blijft toch een vraag en ik citeer daarvoor Valeer Neckebrouck: "Begrijpen waarom de overtuiging dat niet-christenen het heil kunnen verwerven buiten de Kerk niet tornt aan de absolute noodzaak van verkondiging, vergt een diepgaand theologisch onderzoek" (Het blijvend karakter van de missionaire opdracht van de Kerk, *Emmaüs*, 41^e jaargang, november-december 2010, p. 11).

We kunnen niet meer spreken van het christendom als de enige ware godsdienst die voor de redding van de zielen nodig is, een christendom dat ook sterk door het Westers superioriteitsgevoel was gekleurd. In een artikel in Emmaüs van tien jaar eerder gaat Neckebrouck uitgebreid op dit probleem in (Naar de kern van de zaak. Gesprek over missionering, pluralisme en de zending van de Kerk, *Emmaüs* 31^e jaargang, september-oktober en november-december 2000). Het antwoord van Neckebrouck sluit aan bij het openbaringskarakter van het christendom: Christus is van een bepaalde plaats en van een bepaalde tijd, Hij is historisch. Zijn universele betekenis kan alleen door de missie van de Kerk verder worden gebracht. Hier zit de kern van het antwoord op de vraag.

Missie verstaan we als een opdracht naar de wereld, een naar buiten toe gezonden zijn.

“Men kan niet meer zeggen dat de godsdienst zich moet beperken tot de privé-sfeer en alleen maar bestaat om de zielen op de hemel voor te bereiden. Wij weten dat God het geluk van zijn kinderen ook op deze aarde wil [...]” (*Evangelii gaudium*, [2013] 182).

Daarom heeft de Kerk ook een opdracht in de wereld van vandaag. Daar staan we vandaag ook met name bij stil.

Niettemin mogen we de eeuwige bestemming van de mens niet vergeten of negeren. **We kunnen ‘missie’ begrijpen als een vorm van ontwikkelingshulp of ontwikkelingssamenwerking, maar dan verliezen we een bijzonder element uit het evangelie wel uit het oog. Ook het persoonlijk heil blijft een element dat bij missie hoort. Daarover is het evangelie te duidelijk.**

Het thema ‘missie’ is wel degelijk in diskrediet geraakt, of op zijn minst minder helder geworden. Het op de achtergrond raken van de noodzaak voor de mens om aan zijn eeuwig heil te werken, heeft geleid tot een crisis in het denken over missie. De missie van de Kerk kan er niet in bestaan dat we niet over Jezus spreken en over zijn verlossend handelen. Ik denk ook niet dat we dat niet doen, maar er is wel degelijk een theologisch probleem, zodat we ons er niet altijd gemakkelijk bij voelen.

Ik heb nadrukkelijk willen stil staan bij het theologische probleem dat volgens mij op de achtergrond een rol speelt, maar als ik het kort mag samenvatten – zonder verdere onderbouwing, maar wel met overtuiging – : missie is de verkondiging van het evangelie (daarop heeft Johannes Paulus II in zijn encycliek *Redemptoris missio* de nadruk gelegd) én het werken aan de ontwikkeling van de volken. De dialoog tussen de godsdiensten kan onze missie niet helemaal vervangen (*Redemptoris missio*).

Tot wie weten we ons gezonden?

Het is niet meer ‘vloeken in de kerk’ als we zeggen dat Nederland een missieland is. Dat is inmiddels gemeengoed. Door de komst van buitenlandse priesters en religieuzen wordt dat ook heel duidelijk (op een klassieke manier weliswaar; missie begrepen als het uitzenden van missionarissen). Dat Nederland een missieland is, blijkt ook uit het gegeven dat veel Nederlanders de boodschap van het evangelie niet kennen, niet vertrouwd zijn met het geloof en de Kerk. Daar ligt dus in principe een groot potentieel, ware het niet dat deze groep moeilijker ‘te bekeren’ is dan de volken met een polytheïstische achtergrond.

Missie richt zich op verschillende fronten. We hebben een missie in Nederland. We kunnen dat ook evangelisatie noemen, het is bouwen aan de georganiseerde en gevestigde Kerk met een nieuw pastoraal elan, meer geïnspireerd. De Congregatie voor de clerus heeft een document gepubliceerd: *The Pastoral Conversion of the Parish Community in the Service of the Evangelising Mission of the Church* (2020).

Onze tijd vraagt erom geëvalueerd te worden. We mogen het geloof niet meer als bekend veronderstellen, we zullen het geloof opnieuw voor moeten stellen, moeten presenteren, voorhouden en uitleggen (STIJN VAN DEN BOSSCHE, *Mogelijkheden en uitdagingen van het hedendaagse pastoraat In een veranderende kerk en samenleving*, 2012). De Nederlander is niet meer kerkelijk gesocialiseerd. Toch is onze pastorale praktijk daar nog wel op geënt: we dopen kleine kinderen alsof de ouders en de school wel zullen zorgen voor de gelovige opvoeding. We weten dat dat al lang niet meer het geval is, en we vinden het moeilijk om die praktijk te doorbreken. **De Nederlandse pastorale praktijk zal opnieuw vanuit missionair oogpunt gestalte moeten worden gegeven. Daar zijn inmiddels diverse publicaties en initiatieven op gericht: pastoraal congres van de nieuwe bewegingen, James Mallon. Het pastoraat moet missionair worden.**

Evangelisatie staat niet naast pastoraat alsof het om twee verschillende doelgroepen gaat. De gewone zielzorg kan/moet anders. We moeten beseffen dat er reguliere contacten zijn die we op een nieuwe wijze kunnen faciliteren. We mogen ons ook verheugen over de 'nieuwe katholieken'. Het gaat dan om het opnemen van volwassenen. Ieder jaar biedt er zich een aantal aan, geen grote aantallen, maar wel kostbaar en belangrijk. Sommigen verdwijnen ook weer geruisloos. Mensen die tot de katholieke kerk toetreden zijn vaak protestanten die een duidelijkere geloofsleer zoeken of de mystiek van de liturgie.

Onder de Nederlanders tot wie we ons als Kerk richten, zijn inmiddels ook een miljoen (schatting) christelijke migranten die zich op een eigen manier organiseren. Het kan gaan om een groep Afrikanen die op zondag in de Bijlmer een hal huren om samen te komen. Het kan ook gaan om een groep Syrisch-katholieken die een plaats zoeken in een bisdom. De Nederlandse bisschoppen hebben regelingen getroffen voor deze katholieke gemeenschappen met 3 mogelijkheden: personele parochie, een quasi-parochie oftewel een permanente missie, oftewel de benoeming van een capellanus voor een bepaalde groep. Ook voor deze groepen geldt dat het pastoraat vanuit een nieuwe missionaire richting gestalte moet worden gegeven. Want ook daar komt gewoonte-katholicisme voor.

Het missionaire karakter van onze Kerk moet ook doorwerken in de diaconie. De hulp aan noodlijdenden en armen moet authentiek en onbaatzuchtig zijn. We mogen wel keuzes maken van doelen die bij ons passen bij onze morele uitgangspunten. We kunnen niet alles doen, en we mogen kiezen wat wij zelf belangrijk vinden. Dat de diaconie in onze parochies belangrijk is, hebben we inmiddels wel ontdekt. En de diaconie is een mogelijk om naar buiten te treden d.i. missionair te zijn.

Missie gericht op wat we soms nog wel de Derde Wereldlanden noemen. Dan gaat het toch vaak om ontwikkelingssamenwerking of om kerkopbouw. De eerste evangelisatie heeft plaats gevonden, er zijn daar inmiddels christelijke gemeenschappen, jong en levendig. De kerk is er er geplant. Deze wereldwijde verbondenheid moet wel blijven. Ook wij hebben iets te geven en te ontvangen. Als Kerk mogen we voorlopers zijn in de beweging van dekolonisatie. De Westerse wereld slaagt er nog steeds goed in om zichzelf te beschermen! **Wij zijn en blijven lid van de wereldkerk. En vanuit dat besef moeten we ook die band blijven zoeken.**

Johannes Paulus II houdt in *Redemptoris Missio* een opvallend pleidooi dat de jonge kerken bereid moeten blijven missionarissen te ontvangen: “Isoleert u niet, ontvangt gaarne de missionarissen en de middelen uit de andere kerken en zendt zelf missionarissen uit in de wereld” (nr. 85). Een sterke missionaire impuls zoals we die in de 19^e en de 1^e helft van de 20^e eeuw hebben gekend, is er niet meer. Daarvoor ontbreken de randvoorwaarden: overschot aan priesters en religieuzen en een sterk ontwikkeld gelovig zelfbesef. In de tijd van de emancipatie was dat er wel. We konden ons geloof exporteren.

Wie zijn de missionarissen?

De Kerk is in zichzelf en als geheel missionair. Het behoort tot haar wezen. De Kerk is per definitie missionair, namelijk op de wereld gericht. De hele Kerk en alle leden zijn subject van missie. Dan verstaan we missie wel in een brede zin. Ieder die het geloof naar buiten toe uitdraagt is missionair, of kan zijn ‘werk’ op een missionaire wijze doen. **Missionair zoals paus Franciscus dat verstaat is heel breed. Het gaat om het naar buiten treden, jezelf niet opsluiten in de Kerk, de periferie opzoeken. Het gaat er niet om de Kerk te verdedigen, maar haar boodschap en haar leer te communiceren. Dat is een grote uitdaging, en geen gemakkelijke. De missie van de Kerk is anderen in de liefde van God laten delen. Daartoe was Jezus gezonden.**

Het gegeven dat de hele kerk missionair is, wil niet zeggen dat er geen gelovigen zouden zijn die er zich speciaal mee bezig houden. Ik zou drie groepen kunnen onderscheiden:

1. de gedoopten,
2. de gewone en benoemde priesters, diakens en pastoraal werkers (ook in de categoriale zielzorg),
3. de missionarissen in strikte zin.

ad 1. Er zijn in onze parochies en gemeenschappen mannen en vrouwen die missionair zijn ingesteld, die zelf overtuigd zijn geraakt van Gods liefde voor hen en de medemens, en die dit graag uitdragen. Ze hebben zichzelf geschoold, ze hebben zich laten vormen. Ze zijn aanwezig in de parochies en bisdommen en bij de religieuzen. Bij deze groep horen ook de leden van nieuwe bewegingen en kerkelijk gemeenschappen. Deze nieuwe bewegingen hebben van oorsprong vaak een missionair karakter. **Belangrijk is het dat ieder die een missionaire roeping verstaat in goede samenspraak blijft met de hiërarchie van de Kerk.**

Ze hoeven zichzelf niet als een verlengstuk van de hiërarchie te beschouwen, maar ze moeten wel mééwerken en de eenheid dienen. Men kan zich gezonden weten op basis van het doopsel, maar het kan niet zonder de impliciete of expliciete instemming van de bisschop. Ik zie op dit terrein geen grote problemen meer.

Op parochieel niveau zijn er MOV-groepen, die sterk verouderen. Zij hebben de taak om in de parochies het missiebewustzijn op peil te houden. Zij doen dat door collectes te organiseren en door inhoudelijk aandacht te vragen voor projecten. Dit wordt wel steeds moeilijker. De wijze waarop mensen geven voor een goed doel verandert ook sterk. Dat hebben we in de periode van de COVID-19 pandemie gemerkt. Veel mensen geven steeds meer digitaal. Er zullen nieuwe wegen gevonden worden om wereldwijd verbonden te blijven.

ad 2. Priesters, diakens, pastoraal werkers delen op institutionele wijze in de zending van de Kerk. Ze hebben een benoeming of zending ontvangen. Zij functioneren op 'traditionele posten', vaak in het onderhoudspastoraat. Zij kunnen persoonlijk meer of minder missionair zijn ingesteld. Van de priesters is inmiddels een behoorlijk aantal van buitenlandse afkomst (25 %). Dat gaat met wisselend succes. Er zijn priesters (en religieuzen) die bijzonder goed functioneren. Er zijn er ook die blijven worstelen met de taal en de cultuur, en er zijn er die terug keren naar hun land van herkomst, omdat ze niet kunnen wennen aan de Nederlandse kerkelijke cultuur. Buitenlandse priesters kunnen van betekenis zijn voor de migrantengemeenschappen, maar of dat voor de integratie wenselijk is, betwijfel ik. De Poolse bisschoppen hebben al laten weten dat de Polen in Nederland moeten integreren in de gewone parochies, en dat ze geen priesters meer zullen sturen.

ad 3. Er zijn gedoopten die zich willen laten zenden naar andere landen. Ook hier gaat het niet om grote aantallen. We denken aan lekenengelovigen die in het kader van Fidesco op missie gaan, opgericht door de Gemeenschap Emmanuel. Deze organisatie zendt professionals uit over de hele wereld om bij te dragen aan de volledige ontwikkeling van de allerarmste bevolking. De paus heeft onderstreept in een toespraak in april van dit jaar (40 jaar Fidesco) dat het gaat om een brede ontwikkeling: materiële noden, maar ook sociale, intellectuele, culturele en geestelijke.

Je laat je voor 2 jaar uitzenden, je laat alles achter om elders van dienst te kunnen zijn en in de missie van de Kerk te delen. “30 jaar geleden werden de eerste vrijwilligers vanuit Nederland uitgezonden. Sindsdien volgden er meer: gepassioneerde jongeren, gezinnen, 60-plussers, die hun geloof en hun talenten hebben gedeeld met de armsten in onze wereld.”

Beschouwen de buitenlandse priesters die naar Nederland komen zich als missionarissen? In zekere zin zijn ze dat. Toch voelen zij wel dat ze op moeten letten met dit woord, omdat het op Nederlanders verkeerd kan overkomen: “Ze komen ons bekeren.” En als wij iets niet willen, is het bekeerd worden!

Missiecongregaties die nu nog Nederlanders uitzenden zijn er eigenlijk niet meer. Er zijn wel missiecongregaties die leden naar hier laten komen, en op die wijze missionair willen blijven, maar dan in de omgekeerde richting. Het zwaartepunt van zendende kerken is verschoven van Europa naar het Zuidelijk halfrond. In wereldwijd perspectief komen daar de meeste missionarissen vandaan.

Conclusie

Europa werd gemissionieerd vanuit het Midden-Oosten. In de loop der eeuwen ontwikkelde zich hier het christendom. Na de ontdekkingsstochten exporteerden wij het christendom in het kielzog van de kolonisators. Katholiek Nederland ontwikkelde zich in de 19^e eeuw op het gebied van missie, omdat we ons emancipeerden, een priesteroverschot kenden en omdat er vanuit Duitsland missiecongregaties zich in Nederland vestigden. Vanaf de jaren 60 van de 20^e eeuw kwam het dekolonisatieproces goed op gang, en brak de secularisatie door, en dat zorgde voor een andere situatie. We werden onzeker over wat missie nog moest zijn. We kregen moeite met de verkondiging van het woord en met de institutionele verankering. We wilden onszelf niet langer opdringen.

In het Westen is God achter de voordeur verdwenen, de kerken zijn alleen open voor de vieringen; op het Zuidelijk halfrond woont God op straat. Het Westen is zelfgenoegzaam en laat zich weinig gezeggen. Men is kritisch ingesteld en hecht aan een zekere vorm van authenticiteit: ‘zeg het maar eerlijk als je je niet aan de kerkelijke leer wilt of kunt houden’.

Op het zuidelijk halfrond zijn de mensen niet minder zondig, maar ze weten het van zichzelf en ze leven ermee.

Er is in ons land minder missionaire potentie. Dat is ook logisch. Toch zijn er voldoende mensen en instellingen die iets willen en kunnen betekenen, al is het in een kleiner verband en met een meer bescheiden opzet. **De opdracht van Christus blijft overeind. De vraag is of we ermee aan de slag willen gaan in de context waarin we leven. De vraag is niet hoe succesvol we zijn, maar of we willen gaan.** We mogen ons rekenschap geven van de beperkte mogelijkheden, maar we mogen niet diegenen afremmen die hun missionaire roeping hebben ontdekt.

Missioneren doen we als mens, als gelovig mens, we doen het met ons leven. We willen de waarheid van het evangelie uitdragen in de context waarin we leven. We zijn ons bewust van onze beperkingen, maar we sluiten ons niet af en trekken ons niet terug in eigen zekerheden (vgl. EG 45). We beseffen dat we ook zelf moeten groeien, en dat we soms door de modder moeten stappen.

Naar aanleiding van een opmerking van een pastoraal werker die klaagde over de mentaliteit van veel parochianen die de Kerk als service-instituut zien en die zich daaraan stoorde. Ik heb geantwoord dat wij zelf ook niet durven breken en als iemand van de collegae dat doet, wij meteen protesteren, omdat we het dunne lijntje toch niet mogen breken. Ik bedoel maar: **het is niet eenvoudig om naar een meer missionaire Kerk toe te groeien. In ieder geval: durf los te laten wat niet meer werkt; nieuwe structuren komen vanzelf weer op.**